

I ytterligare ett kapitel tar Alf Arvidsson fasta på hur Stenberg hanterade sin prästerliga roll i relation till stadens herrskap när han var komminister i Umeå stad 1794–1804. Han ville vara en del av stadens ledande skikt. Då gällde det att tänka på vilka sociala kontakter som han måste upprätthålla både i sin tjänst och i sitt privata liv. Tiden som informator i finlandssvenska adelsfamiljer hade lärt honom vilka vanor och förhållningssätt som förväntades av herrskap. Det som begränsade honom i det sociala livet var hans tystlåtenhet och tillbakadragna hållning. Han drog sig hellre tillbaka än att gå i svaromål och bli inblandad i konflikter. Han var samtidigt nitisk i sin tjänsteutövning, vilket stärkte hans position inom stadens sociala hierarki.

I nästa kapitel granskar historikern Ina Lindblom Stenbergs komplicerade känslomässiga relation till sin andra hustru. Han upplevde brist på kärlek i detta äktenskap. Det tog sig uttryck i en långvarig och svårbemästrad svartsjuka hos honom. Han kände att hans heder och ära som make stod på spel. Svartsjukan började redan 1797 när han var ganska nygift. Han föreställde sig att hustrun tog emot besök av älskare. Särskilt nämns en fänrik Löfvenadler. Stenberg framförde sina misstankar muntligen till hustrun och hon förnekade hela tiden misstankarna. När det första barnet föddes tvivlade han på att dottern var hans barn. Svartsjukan ingår som en betydande del i Stenbergs texter och har ett drag av tvångsmässighet. Han beskriver svartsjukan som en sinnessjukdom och en sorgetid som till slut lindrades när hustrun blev mer foglig mot honom.

Lindblom anlägger ett känslöhistoriskt perspektiv på denna svartsjuka. Hon jämför med framställningar av svartsjuka i tidigmodern tid i olika länder. Hon konkluderar med att Stenbergs levnadsbeskrivning visar på "svartsjukans flerdimensionella karaktär och de historiskt specifika sätt varpå vi förklarar och processar våra känslor" (s. 97).

I det sista kapitlet riktar museologen Richard Pettersson blicken mot frågan om

vilka idéhistoriska synsätt som Stenberg representerade och hur han försökte framställa sig som en samtida intellektuell. Pettersson påpekar att Stenberg levde i en brytnings-tid "mellan ett äldre traditionssamhälle och ett kommande, sekulariserat och modernt" (s. 127f). Det finns hos honom endast "ytterst sparsmakade hänvisningar om samtidens lärda tänkande", skriver Pettersson (s. 143). "Hans idévärld utspelas i en vardagens och den praktiska religiositetens tidigmodernitet" (s. 151). Därför har levnadsbeskrivningen enligt Pettersson intresse för forskare som ägnar sig åt social mikrohistoria.

Pettersson ställer även frågan om hur representativ Stenberg kan vara för sin tid. Denna fråga går emellertid knappast att besvara eftersom han uppfattas som "en särpräglad individ som skriver en unik levnadsteckning" (s. 99). Stenberg var alltså snarast obestämbar utifrån de frågeställningar som Pettersson ställde från början.

Förtjänsten med denna antologi är att den sätter den publicerade levnadsbeskrivningen och dess författare in i sitt idéhistoriska, sociala, religiösa och psykologiska sammanhang. Levnadsbeskrivningen blir på detta sätt mer levande och överskådlig både för akademiska läsare och en bred allmänhet. Ett oerhört omfattande arbete inom det ovan nämnda forskningsprojektet i Umeå har fått ett värdigt avslut.

Anders Gustavsson, Oslo/Henån

Birgitta Theander: *Hämförande hus. Hemmet i 1900-talets flicklitteratur*. Makadam förlag, Göteborg/Stockholm 2022. 380 s., ill. ISBN 978-91-7061-415-6.

Litteraturvetaren Birgitta Theander, som tidigare undersökt yrkeskildringar i flickböcker (*Till arbetet! Yrkesdrömmar och arbetsliv i flickboken 1920–65*, 2017), har utkommit

med en ny bok – nu med fokus på hemmet i 1900-talets flicklitteratur. Studien har titeln *Hämförande hus. Hemmet i 1900-talets flicklitteratur*. Liksom den tidigare boken är denna rikt illustrerad och omfattande.

Undersökningen baserar sig på ett ansenligt material. Det är frågan om 1729 titlar som gavs ut i Sverige, både i original och i översättningar, från 1900 fram till 1965, då flickboken som genre mer eller mindre försvann. Syftet med studien är att undersöka hur hemmet i flicklitteraturen framstår under denna tid. Författaren frågar sig vilken karaktär hemmet har, vilka värderingar det förmedlar, om hemmet har en specifikt kvinnlig sfär och vilka behov det tillfredsställer. Med flickbok avser hon en bok som av sin samtid betraktades som särskilt lämpad för flickor. Vissa jämförelser med pojklitteratur görs.

I stället för att problematisera vad ett hem är och kan vara har Theander utgått från den konkreta bostaden, från huset. Men ett hem kan vara så mycket mer än så. Vårdvetaren Yvonne Hilli särskiljer fyra betydelsedimensioner av ordet hem. Det kan förstås för det första som bostad, för det andra som hus eller härbärge, för det tredje som härd eller ursprung och för det fjärde som gemenskap (*Hemmet som ethos. En idéhistorisk studie av hur hemmet som ethos blev evident i hälso-systemens vårdande under 1900-talets första hälft*, 2007).

Ett sätt att studera hemmets betydelse kunde ha varit att fråga sig hur detta hem görs i flicklitteraturen. Theander definierar huset som den fysiska plats där man permanent eller mer tillfälligt bor, äter, sover och omges av sina ägodelar. Många forskare har studerat rummets/platsens betydelse. Fokus på ett mer imaginärt hem eller symboliskt hus skulle antagligen ha erbjudit en mer djupgående ingång till studiet av de värderingar och normer i hemmet, i relation till samhället, som gestaltas i flickböckerna. En annan utgångspunkt är att studien inte är färgad av feministisk debatt. Detta är naturligtvis ett val en forskare

har rätt att göra, men här menar jag att den feministiska litteraturen skulle ha fördjupat analysen.

Boken består av två avdelningar: Huset som helhet och Huset bit för bit. Dispositionen utgår från de teman och motiv som författaren funnit i materialet.

I den första delen presenteras flickböcker där hemmet bland annat innebär fångenskap, skydd, gränslöshet och rötter. Hon tar även upp hus med hemligheter, dockhem, ett hus utan karlar, estetik och att inreda ett hus. I avsnittet om hemmet som fängelse presenterar hon protagonister, ofta revolterande, som hålls instängda av sina föräldrar, både pappor och mammor. Theander ser inte detta som ett patriarkalt kvinnoförtryck utan utläser ett mer allmänt förkvävande av mänskligt liv. Hon går även in på protagonisternas husmorsroll, och ser det som en mer eller mindre självpåtagen uppgift. Här kunde en analys av de normer och ideal som gestaltas i flickböckerna ha ställts i relation till samhällets föränderliga förväntningar, istället för att uppfatta dem som naturliga och givna. Under 1950-talets hemmafruera framställdes hushållsarbetet som kvinnans yrke och hemskapandet som den unga hustruns mest centrala uppgift i en borgerlig miljö. Tanken om tvåsamheten, att målet med ett vuxet liv under denna tid, ofta – men naturligtvis inte alltid – var äktenskap. Theander uppfattar inte protagonisterna som förtryckta utan tolkar estetiseringen av hemmet som ett sätt att skapa mening.

I bokens andra del presenteras flickböcker där delar av hus är centrala. Det kan vara frågan om dörrar, fönster, burspråk, balkonger och tapeter. Här ingår även ett kapitel om flickrummet – ett kapitel med potential. Theander uppfattar flickrummet väldigt konkret, vilket gör att analysen inte alla gånger beaktar flickrummets symboliska natur kring frågor om vad det innebär att vara ung kvinna. Theander konstaterar att före 1950-talet var det ovanligt att flickor hade egna rum och att flickrummen inte är så vanliga i de böcker

som ingår i studien. Theander frågar sig om flickprotagonisterna tidigare hade det enkla-
re att acceptera sitt kvinnliga kön än vad som
är fallet i nutida litteratur eller om sättet att
vara kvinna tidigare var mer rymligt än det
är idag. I de flickböcker hon undersökt tas
kvinnoidentiteten för given och hon ser inte
heller flickrummet som begränsande eller
klausrofobiskt. Flickböckerna är speglingar
av den aktuella tidens normer och ideal. Att
på ett tydligare sätt relatera flickböckerna till
den aktuella tiden, men också till plats och
klass skulle ha fördjupat analysen.

I avslutningen sammanfattar hon sina
resultat kring fyra begrepp. Hemmet ger
flickorna spänning, makt, frihet och trygg-
het. Spänningen innebär allt från att inreda
ett eget hem, till att leta efter gömda skatter.
Makten utgör ett sätt att kunna forma sitt
eget liv. Friheten utgörs av möjligheten att
kunna ägna sig åt till exempel författarskap el-
ler att skapa ett eget hem. Tryggheten skapas
av familjen och andra viktiga personer som
bor i huset. Boken avslutas med en diskus-
sion kring huruvida hemmet framstår som en
kvinnlighet. Hon menar att så inte är fallet
och motiverar det bland annat genom att poj-
karna i flickböckerna inte flyr hemmet (som
de gör i pojkböcker). Däremot menar hon att
flickorna har en central plats i hemmet, och
att de skildras som ansvarsfulla och den som
bestämmer i huset.

Trots att jag anser att Theander kunde ha
fördjupat analysen och förhållit sig mer kri-
tiskt till de normer och ideal som gestaltas i
flickböckerna är boken väl läsvärd. Hon har
på ett elegant sätt strukturerat det enorma
materialet och kapitelindelningen är tydlig
och genomtänkt. Boken erbjuder många igen-
kännande stunder, speciellt för dem som läst
flicklitteratur från den ifrågavarande tiden.
Theander skriver också på ett sätt som gör att
boken, trots sin omfattning, är relativt lättläst
och i vissa avseenden riktigt spännande.

Lena Marander-Eklund, Åbo

*Minnets betingelser. Materialitet,
berättelse och kulturarv. En vän-
bok till Kerstin Gunnemark.*
Eva Knuts, Elias Mellander &
Susanna Rolfsson Eliasson
(red.). Ljusgården 23, Göteborgs
universitet 2023. 268 s., ill. ISBN
978-91-527-6632-3.

En förutsättning för minnen är att man har
någonting att minnas, det må sedan vara före-
mål, personer, händelser eller något annat.
Alla våra sinnen aktiverar processen att kom-
ma ihåg någonting. Vi ser, smakar, känner
lukter, känner på någonting eller hör ljud som
stimulerar oss att i tankarna eller kroppen för-
sätta oss tillbaka i tiden till en annan situation
än den som vi befinner oss i.

I boken *Minnets betingelser. Materialitet,
berättelse och kulturarv* är huvudincitamentet
professorn i etnologi vid Göteborgs univer-
sitet Kerstin Gunnemark som i denna sam-
ling av 18 artiklar fått en festskrift. Titeln är
finurlig för den kombinerar två betydelse-
fulla forskningsfält där festskriftsmottagaren
tillbringat mycket tid under sitt yrkesverk-
samma liv, nämligen minnet och tingens kul-
turella betydelse. I alla artiklar får Kerstin
Gunnemark stå som inspiratör för det val-
da temat. Eva Knuts, Elias Mellander och
Susanna Rolfsson Eliasson introducerar
temat.

Lena Martinsson inleder frejdigt genom
att beskriva Kerstin Gunnemarks insatser för
etnologin vid Göteborgs universitet. Hon är
en av dem som gått sin egen väg, särskilt inom
föremålsforskningen, och många har följt
henne.

Anders Gustavsson återkommer till sin
forskning kring Bohuslän och kulturmöten
där när han visar hur sommargäster och
fastboende umgås respektive inte umgås.
Skillnaden mellan de två aktörerna är inte
bara tillfällighet och konstans utan också att
de fastboende utgör en grupp av pingstvännar
med vissa moraliska normer som knyter dem